

K vývoji osídlení jádra Malé Strany v době Přemyslovců

JARMILA ČIHÁKOVÁ — DRAGANOVÁ

Malá Strana. Malebná spleť uliček mezi nepravidelnými bloky paláců i měšťanských domů, z nichž každý je malým klenotem. Odlehčená množstvím zahrad i zahrádek poskytuje řadu úchvatných pohledů poutavých jak pro návštěvníky, tak pro její obyvatele. V těsné blízkosti Pražského hradu byla a je i dnes městem, jehož obyvatelé prožívali bezprostředně, i když ne vždy dobrovolně, každou radost, slávu, zármutek i slzy České koruny. Pro mnohé se stala konkretizací Prahy — sídelního města království. Každodenně jedno z nejfotografovanějších míst střední Evropy, milované všemi obyvateli Čech, ctěné umělci i znalci umění, přitažlivé pro historiky několika generací.

Na poznání Malé Strany vynaložili úsilí vědci různých společenskovědních i přírodovědných disciplín, mezi nimiž bylo i mnoho badatelů, snažících se dopátrat historie tohoto tolik obdivovaného městského celku. Mohli bychom se proto domnívat, že o Malé Straně víme již téměř vše, že její historii známe tak dobře, že nám již nemůže poskytnout žádná převratná zjištění a že ji budeme korigovat již jenom v detailech. Nikoliv, není tomu tak.

O starší historii osídlení tohoto místa, o způsobu a příčinách jeho vzniku, o průběhu, důvodech a následcích jeho územního rozšiřování, ani o lidech, kteří zde žili, a o způsobu jejich života nevíme do 14. století téměř nic. Pro naprostou mlčenlivost písemných pramenů je ve formulaci „téměř“ ukryto mnohaleté úsilí archeologů získat archeologickou metodou informace, které by nám zodpověděly otázky, kladené podle obecného mínění historiky. V povědomí veřejnosti je mezi archeologem — podivínem zajímavým se o staré poklady, a historikem propast, oddělující odlišné zájmy těchto oborů. Ta však ve skutečnosti neexistuje ani existovat nesmí. Oba obory se snaží poznat život lidské společnosti se všemi změnami a zvraty, jimiž procházela, odlišují je jen používané prameny. Zatímco základním pramenem historika jsou písemnosti, archeolog může historické soudy pronést jen na základě své práce s hlínou a s nálezy, které z té hlíny získal. Mnohdy za značného fyzického úsilí, doslova za potu a dřiny, se archeologové snaží přimět zemi, aby promluvila. Občas se jim to i podaří, ale je otázkou zkušenosti a důvtipu vyrozumět co nejvíce z její řeči, a mnohdy je sporné, zda této řeči rozumíme správně.

Středověká archeologie¹ není stará vědní disciplína. Její koryfej — dr. Ivan Borkovský z bývalého Státního archeologického ústavu — shrnul výsledky svých pozorování na archeologických záchranných akcích v historickém jádru Prahy ve 30. — 50. letech v samostatné kapitole kolektivní práce Dějiny Prahy (Borkovský 1964). Tato kapitola se stala neopomenutelným a nadlouho jediným zdrojem informací pro následné práce o historii Prahy a Malé Strany. Stejnou měrou ji používají i autoři nejnovější, reprezentativní monografie Malá Strana — Menší Město pražské (Praha 1983), Václav Hlavsa a Jiří Vančura, kteří veřejnosti zprostředkovali i výsledky rozsáhlého stavebně-historického průzkumu všech jednotlivých objektů Pražské památkové rezervace Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů, několikaleté akce známé jako pasportizace. Nebylo šťastným řešením, že tato autorská dvojice při přejímání nových

poznatků, dokonce i interpretací a historických závěrů, nerespektovala patřičnou citací přínos jednotlivých osobností z ateliéru stavebně historického průzkumu SÚRPMO, které se zabývaly historickou problematikou Malé Strany; přejímané myšlenky uvádí bez odkazu na jejich autory², čímž mj. vnesla do autorských vztahů mírný zmatek. Právě při studiu této monografie, která snad uzavírá jednu etapu bádání o historii Malé Strany, je patrný posun v našem poznání za posledních 20 let, podložený badatelským úsilím Ladislava Hrdličky z Archeologického ústavu ČSAV a kolektivu archeologů Pražského ústavu státní památkové péče. Výsledkem soustavného archeologického dozoru na Malé Straně je řada dokumentačních bodů, průběžně publikovaných v Kronice Pražského sborníku historického, koncentrovaných do okolí Újezdu, jimž věnuje samostatnou stať Michal Tryml, který je také autorem výzkumů na Janském vršku, kde je druhá koncentrace bodů. Třetí, jejíž výpověď je náplní předkládaného článku, je umístěna do okolí Malostranského náměstí, do místa běžně pokládaného za jádro malostranského osídlení.

Předpokladem ke správnější historické interpretaci výzkumem zastižených situací je znalost geomorfologického formování lokality a jejího přírodního prostředí, jak naposled pregnantně prokázal L. Hrdlička (1984a, 1984b). Původní terén dnešního jádra Malé Strany v době vzniku českého státu je skryt 2 — 3 m pod dnešní, značně plynulou a průběhem věků zarovnanou úrovní. Místní podstatné odchylky od tohoto průměru, jak směrem nahoru, tak směrem dolů, však dokumentují původní mnohem výraznější modelaci terénu než je dnešní, ale pro její podrobnou charakteristiku nemáme dostatek kót.

Sledované území v podstatě nepřesahuje rozsah přemyslovského města. Leží na svahu převážně tvořeném částečně přemístěnými zvětralými sedimentárními horninami, jejichž původ lze hledat na přilehlém Petříně a hradčanském ostrohu. Jde o svahové hlíny s polohami sutí. Z geologických sond v okolí paláce Smiřických vyplývá, že podloží zde tvoří přeplavené spraše (sprašové hlíny) (za formulaci děkuji Janu Zavřelovi). Svahové suti se východním směrem zvolna svažují k Vltavě, kde vyklíňují nedaleko bývalého vltavského ramene, které protékalo místem dnešních Vojanových sadů.

Rameno Vltavy, dnes již v reliéfu Prahy neexistující, rekonstruovali geologové (Záruba — Šimek 1964, 117, srv. naposled Hrdlička 1984a, 199 — 200, kde i další literatura) do trasy přes dnešní Čertovku, Vojanovy sady a Valdštejnskou zahradu pod hradčanský ostroh, kde se stáčelo k V a v místě Strakovy akademie ústilo do řeky. Říční rameno tak tvořilo přirozené východní vymezení námi sledované plochy. Její velká část byla bezpečná jak před obvyklými záplavami, tak před katastrofálními vodami, tzv. stoletými³. Tato významná skutečnost vyplývá z naměřených nadmořských výšek původního povrchu tehdejšího terénu: Maltézské náměstí čp. 480/III (Stará pošta) — 189,2 m n.m./Josefská čp. 626/III (škola) — 190,7 m n.m./Malostranské náměstí před čp. 5/III (kavárna) — 194,2 m n.m. Ve srovnání s původní hladinou řeky do 12. století na kótě cca 182 m n. .m. byly podle geologů (srv. Hrdlička 1984a, 200 — 201) všechny tyto polohy před povodněmi zcela chráněny. Ohrožován byl jen pruh území bezprostředně podél tehdejšího ramene, aniž bychom zatím znali šířku tohoto území. Jeho součástí je i plocha výzkumu na terase ve Vojanových sadech. Zde kóta podloží — 187,40 (za ústní informace děkuji L. Hrdličkovi) koresponduje s výškou terasové úrovně IV c (nebovidské), jak byla zastižena na Starém Městě, kde ji poškozovaly katastrofální povodně, zaznamenané v písemných pramenech i ve složení terénních vrstev⁴. Katastrofální vody se opakovaly přibližně čtyřikrát za 100 let (Záruba — Šimek 1964, 116). Bezpečnost před povodněmi byla určitě jednou z klíčových podmínek pro zakládání stabilních sídel a z tohoto hlediska je jádro Malé Strany jedním ze dvou nejbezpečnějších míst v historickém jádru Prahy. Druhým

z nich je (kromě Hradčan) až staroměstská terasa IV a (maninská), zaujímající zhruba prostor dnešního Staroměstského náměstí a Havelského města, s nadmořskou výškou 189 — 198 m.

Ve směru Z — V tedy předpokládáme plynulý svah bezpečný před vrtochy blízké řeky; jak však byla plocha Malé Strany modelována ve směru J — S, máme jen nejasné tušení. Všeobecně se předpokládá existence vodoteče v trase ulice Tržiště, která by později byla využita pro příkop opevnění přemyslovského města (naposled Hlavsa — Vančura 1983, 18). Archeologicky byly v těchto místech dokumentovány původně bahnitě vrstvy jen z mladšího období, datované nálezy ze 13. a 14. století (za informace děkuji M. Trymlovi a J. Zavřelovi).

Složité a zatím značně nepřehledná je nálezořá situace na severním okraji sledovaného území. Geologická problematika této oblasti je však dosud neutříděná, v počátečním stadiu zpracování, jehož se ujal J. Zavřel, kterému současně děkuji za četné laskavé připomínky. Jím sledovaný inženýrsko-geologický průzkum teras Ledeburské zahrady (čp. 162/III), prováděný Geoindustrií, i pozorování v zástavbě podél ulic Thunovské a Sněmovní prokázaly, že svahy hradčanského ostrohu byly původně značně prudší než dnes, navíc nepatřily k nejsoudržnějším. Z písemných pramenů jsou z 11. a 13. století známy velké poruchy severního svahu hradního návrší nad Brusnicí (například Borkovský 1969, 116) a jiné, v kronikách nezaznamenané, pak mnohokrát staticky narušily severní opevnění Hradu nad Jelením příkopem a projevovaly se nejen poklesem a trháním zdí, ale přímo sesuvy a destrukcemi (Durdík — Chotěbor — Muk 1984, 122). Neznám písemné doklady takovýchto sesuvů půdy na jižním svahu hradního návrší, ale přímo v sondách v Ledeburské zahradě a ve Sněmovní ulici jsme zastihli až 130 cm mocné svahoviny sesuté snad následkem přívalových dešťů či tání. Jedenkrát je tento sesuv datován do 12. století, ostatní případy mají dataci otevřenější.

Jiným prvkem, podmiňujícím možnosti osídlení úpatí hradčanského svahu, byly plochy projevující se dnes tmavými organogenními vrstvami, vzniklými sedimentací ve stojatých vodách. I v současnosti způsobila podzemní voda v místech, kde byly tyto tmavé organogenní vrstvy narušeny, značné potíže⁵. Zdá se, že původní představa geologů, že všechny jemné bahnitě náplavy v dolní části Malé Strany vyplňovaly staré holocenní rameno Vltavy, bude muset být korigována. Prvním impulsem k opatrnosti byl rozpor mezi respektováním říčního ramene staviteli přemyslovských hradů, tudíž v terénu ještě patrného ve druhé polovině 13. století (Záruba — Šimek 1964, 117), a roku 1986 zjištěným překrytím vizuálně stejných bahnitých náplavů, zastížených výzkumem u sv. Tomáše, sídlištními vrstvami a objekty 9. století. Geomorfologická podoba okolí Valdštejského náměstí, stejně jako holocenní nivy, nám zatím zůstává skryta a zvýšení dnešní hladiny řeky cca o 3 — 3,5 m oproti úrovni řeky do 13. století (Hrdlička 1984a, 200) její detailnější poznání značně ztíží.

Interpretace různých úrovní a datací těchto bahnitých náplavů bude východiskem pro posouzení schůdnosti rekonstruovaných cest spojujících levý vltavský břeh s pravým, a nevhodnějších možností přístupu k řece a k brodu. S polohou Prahy je nerozlučně spojena představa pražské kotliny jako výhodně položené křižovatky dálkového obchodu, přesahující střeoevropský význam. V názoru na význam dálkového obchodu pro Prahu a její osídlení nejsou historikové jednotni. Názor Huberta Ječného, zpracovaný v příspěvku pro konferenci archeologů středověku konanou v Praze (Ječný a kol. 1984), se neseťkal s kladnou odezvou. Je založen na hypotéze, že existovalo tábořiště kupeckých a otrokářských karavan na pravém vltavském břehu pražské kotliny⁶, které svými platy za „mír a ochranu“ ve stříbře a luxusním zboží poskytovalo možnost atraktivnějšího

odměňování přemyslovských družiníků a tím vytvoření silné vojenské a mocenské skupiny. Ke kontrole tohoto kupeckého tábořiště by Přemyslovci měli vybudovat na hradčanském ostrohu zprvu strážíště (Ječný a kol. 1984, 212, odkazuje na Karla Gutha), které by se mělo ukázat natolik výhodné, že sem přemístili své mocenské centrum (Ječný a kol. 1984, 212). Současné domácí osídlení na levém vltavském břehu podle této představy do transkontinentálního obchodu nezasahovalo.

Ačkoliv o přítomnosti karavan v pražské kotlině nejsou pochyby, otázka konkrétní komunikační sítě na levém břehu zdaleka není dořešena. Předpokládá se zde starobylá trasa S — J z Plzně a Řezna (Hlavsa — Vančura 1983, 148, poněkud v rozporu s tvrzením na s. 252) a další starobylá trasa Z — V ze severozápadu země, hlavní západovýchodní zemská tepna (Hlavsa — Vančura 1983, 148). Obě cesty se měly setkat u Pětikostelního náměstí (Ječný a kol. 1984, 218; Líbal 1983, 61). O vyústění S — J trasy přes Sněmovní ulici do jižní brány Hradu nepochybuje žádný z historiků (Líbal 1983, 62; Hlavsa — Vančura 1983, 24; Čarek 1964, 65).

Archeologicky prokázat nedlážděnou cestu či veřejné prostranství v místech slaběji osídlených není nijak snadné. Výzkum z roku 1988 v trase vodovodu v délce severní čtvrtiny Sněmovní ulice na žádnou tak starou komunikaci nenarazil. Toto tvrzení by nebylo průkazné, nebýt zmíněné hluboké deprese se stojatou vodou, námi sledované za uliční frontou budovy České národní rady do Sněmovní ulice, podle ústního sdělení vedení stavby zastížené i při hloubení přímo v trase Sněmovní ulice. Dokazuje, že v tomto severním úseku nehrála Sněmovní ulice do 12. století v komunikačním systému žádnou významnou roli. Oproti tomu v jižním úseku Sněmovní ulice — mezi Malostranským náměstím a Thunovskou ulicí (vedoucí výzkumu M. Tryml, za souhlas k publikování děkuji), se podařilo vskutku zachytit v hloubce 1,8 m pod dnešním povrchem masívní štěťovanou dlažbu, překrytou odpadkovou vrstvou s keramikou z 9. až 10. století. Byla zastížena průběžně v délce 16 m, ovšem netušíme, jaký úhel svírá námi zjištěná linie a skutečná osa cesty. Můžeme rekonstruovat, že na své západní straně byla o něco méně než 1 m zapuštěna do svahu. Protože neznáme povrch východně od cesty, nevíme, zda byla do terénu jen zapuštěna svou západní stranou či se do něj zařezávala jako úvoz. Složitě geologické poměry před budovou ČNR přitakávají K. Guthovi (srv. Borkovský 1969, 76, 77), že stará cesta z malostranského podhradí vedla po mírném svahu v místech Novozámeckých schodů k hlavní bráně Hradu na jeho západní straně. Několik úrovní dlažeb včetně dlažby v úrovni podloží — tedy dlažbu jako nejstarší raně středověkou situaci, poskytl výzkum z roku 1943 u severního okraje dolního Malostranského náměstí (Borkovský 1964, 35)⁷. V sondě před Malostranskou kavárnou (1990) byla svrchní tenká vrstva, nelišící se od podloží, překryta souběžnými dřevy, aniž by se dalo stanovit, zda tenkými kulatinami či přitesávanými hranoly. Překvapením je skutečnost, že při sledování inženýrských sítí v trase Nerudovy ulice nenarazil vedoucí výzkumu M. Tryml na žádné indicie komunikace (nepublikováno, za laskavé sdělení děkuji).

Problematika cest pražského podhradí je neoddělitelná od našeho poznání Pražského hradu. I. Borkovský zachytil v rajsském dvoře Jiřského kláštera zbytky původní cesty, širší než 3 m, zaříznuté minimálně 70 cm pod okolní terén, používané do doby, než byla v těchto místech Boleslavem II. a abatyší Mladou postavena první klášterní budova (Borkovský 1975, 111, 113; Borkovský 1969, 74). Ve východní části hradiště tato cesta probíhala na severní straně hřbetu návrší, na němž byly situovány raně středověké kultovní objekty, a směřovala k brance na Opyši, která však až do přestavby knížetem Soběslavem roku 1135 (dle datace I. Borkovského) byla pro vozy neprůjezdná (Borkovský 1969, 74). Jiné stopy starobylých cest zastihl I. Borkovský v západní části hradiště.

Od hlavní brány v SZ rohu hradiště vedla cesta zpočátku přímo ke kostelu Panny Marie a pak šikmo napříč II. nádvořím do JV rohu k Bílé bráně, kde se stáčela k SV a směřovala k svatovítské rotundě. Zda je v některých těchto trasách konzervován stav, předcházející přesunu přemyslovského mocenského centra na hradčanský ostroh, budeme moci rozhodnout až po podrobném poznání nejstarších fází vývoje osídlení v celém prostoru pražské kotliny. Nápadná je však linie Pohorelec — Západní brána (hlavní brána Hradu) — Bílá brána — Jižní brána — valentinský brod⁸ — předpokládaná poloha kupeckého tržního tábořiště⁹.

Jak jsem již poukázala, mezi historiky není pochybností o smyslu jižní brány jako spojnice Hradu s podhradím a s cestou na Plzeň. Jsou i snahy interpretovat jižní bránu Hradu jako bránu hlavní, což svým důsledkem mj. zásadně zasahuje do diskuse o nejstarším kostele Panny Marie (naposled Líbal 1984, 65). Použitý argument, že Břetislav II. roku 1092, když přišel od východu a vracel se přes obydlené části podhradí, vystoupil k jižní bráně, protože „vždyť jižní brána stála přímo nad podhradím“, sice nepostrádá logiku, ale strmý svah by musel vycházet příkrou serpentinou¹⁰. Pro návrat tak honosný, jak jej líčí Kosmas, bych očekávala volbu co nejpohodlnější a nejširší cesty. Pokud její trasa procházela podhradím, předpokládám cestu v místě novozámeckých schodů do přirozené rokle před západním vymezením původního hradiště¹¹, kterou by stoupala vzhůru na hřbet návrší a vyústila by v prostoru před hlavní hradní bránou. Tudy procházela i hlavní trasa z Pohorelce, která určitě vedla nejpřímější cestou do hradiště, ale přitom se vyhýbala zmíněným roklím a průrvám, dynamicky členícím jižní okraj hradčanského návrší. Pravděpodobně blízkostí této cesty byla dána poloha známého románského domu nejspíše z druhé poloviny 12. století na Hradčanském náměstí, jehož nálezovou zprávu s podrobným rozbořem situace nově publikoval Jan Frolík (1988). Důležitost jižní brány Hradu zpochybňoval jen I. Borkovský (Borkovský 1969, 95) a předpokládal, i podle pozůstatků cest, její vztah ke směru západovýchodnímu, k valentinskému brodu přes řeku (Borkovský 1969, 65, 61). Jižní brána nepřežila románské období; podle I. Borkovského byla cesta ke konci 12. století zrušena¹², a brána zazděna (Borkovský 1969, 76) poté, co předtím nejmladší fáze brány byla upravena tak, aby byla pro vozy neprůjezdná. Změna průjezdnosti jižní i východní brány Hradu je zajímavým momentem jeho vývoje. Zatímco jižní brána byla od počátku¹³ průjezdná pro vozy a teprve ve 12. století upravena pro pěší a jezdce (Borkovský 1969, 75, 76), brána východní byla teprve Soběslavem roku 1135¹⁴ zvětšena tak, aby jí mohly projíždět vozy (Borkovský 1969, 74)¹⁵. Pravděpodobně je jen shodou okolností skutečnost, že konec 12. století, který podle I. Borkovského přinesl jižní bráně Hradu definitivní zánik, je dobou, kdy dosáhl prvního velkého rozmachu staroměstský Týn (k vývoji týnského areálu viz Hrdlička — Dragoun — Richterová 1981).

Zatím obtížně čitelná síť cest, různě obměňovaná, protkávala pražskou kotlinu patrně od pravěku a byla později neoddělitelnou součástí geomorfologické podoby pražského podhradí. Kdy zde byla založena nejstarší osada, nemůžeme s určitostí říci. Ze sond východně od Malostranského náměstí známe několik desítek pravěkých střeptů přemísťovaných do zásypů středověkých objektů, z čp. 626/III navíc nedatovaný pravěký objekt. Soubor pravěkých střeptů je z většiny tvořen zlomky nádob vyrobených v době římské. Z téže doby pocházely i nálezy z výzkumu I. Borkovského na Malostranském náměstí, dnes ztracené (Borkovský 1964, 29), a zlomky nedávno nalezené v prostoru ČNR. Zde na původním poměrně strmém povrchu svahu ležely rozvrácené střepy a kumulace mazanice, které byly překryty opět podloží. Nemůžeme říci, za jak dlouho od doby, kdy byly používány nádoby později rozvrácené, došlo k tomuto velkému sesuvu půdy.

Bylo to však bezpečně před příchodem nejstarších slovanských obyvatel. Z charakteru rozvlečených střepů a skutečnosti, že některé byly podstatně větší než jsme zvyklí nalézat a mnohé šly zpětně slepit v jednu nádobu, soudíme, že rozvlečený objekt z římského období nebyl od místa dnešní ČNR příliš vzdálen, nacházel se ve vyšší poloze svahu patrně blízko výše zmíněné deprese, vyplněné v historické době stojatou vodou. Po rozpoznání sesuvu z doby protohistorické se stala vtíravou myšlenka o možnosti ještě starších sesuvů, které mohly pohřbit stopy eventuálního staršího osídlení. Stavební zásahy v prostoru ČNR však nebyly hluboké natolik, aby tuto hypotézu vyvrátily.

Na některých z míst s nálezy keramiky z doby římské se objevují i nejstarší nálezy slovanské. Konkrétně z výzkumu na dvoře Kaiserštejnského paláce čp. 37/III pochází velmi starobylý zlomek, který by byl běžně datován do doby starší než 9. století (střep číslo IC/86-1). Nepochází však z řádného výzkumu, ale byl předán dělníky stavby, a tudíž bez náleзовých okolností. Nemůžeme proto vyloučit, že se starým jen tváří a je jímopražské provenience. Intenzivní osídlení značného stáří bylo nalezeno jen při rekonstrukci budovy ČNR ve Sněmovní ulici jižně od tehdejší deprese se stojatou vodou. Podloším mu byla svahovina, která překryla výše uváděné rozvlečené střepy nádob z doby římské. Nejstarší osídlení se projevovalo jak terénními vrstvami, tak zahlobenými objekty, které obsahovaly zlomky keramiky. Její absolutní datace je otevřená — můžeme jen konstatovat, že je starší než konec 9. století. Zatím nejsou podmínky pro její podrobné a zodpovědné srovnání s nejstarší keramikou nalezenou na Pražském hradě a archeologové se proto nevyjadřují k otázce, pro historiky tak palčivé: Byl dříve osídlen Hrad nebo podhradí?

Není tomu tak dávno, co se této otázce věnoval Dušan Třeštík, který zcela kategoricky rozhodl, že Praha vznikla z Pražského hradu (Třeštík 1983, 18). „V době, kdy Bořivoj postavil na pražském kopci kostel a pak hrad, ..., byl započat proces vznikání Prahy“ (Třeštík 1983, 21), podle autora podmíněný uzavřením ústavního symbolu kmene Čechů (knížecího stolce) do hradeb Bořivojova hradu (Třeštík 1983, 21). O prioritě Hradu autorovi svědčí závěr, že Praha byla původně místní jméno, označující místo vypražené, vyprahlé. „Těžko bychom něco takového předpokládali pro pražské město vzniklé na zamáčené vltavské nivě“ (Třeštík 1983, 16). Pomineme-li velmi archaickou představu o geomorfologii terénu¹⁶, musíme konstatovat, že vyprahlé, vypražené místo nemuselo být jen na hřbetu hradního návrší. Sesuv půdy ve 12. století, zastížený výzkumem ve Sněmovní ulici, překryl původní terén v místech, kde do té doby nebyla prokazatelná žádná lidská aktivita. Na tehdejším povrchu však nebyly žádné stopy po humusu apod. O tehdejším porostu nám snad něco prozradí palynologické rozborů (pylových zrněk), které jsou právě rozpracovány. Situace může být ve 12. století značně změněna například pěstováním vinné révy, přesto se domnívám, že přírodní poměry hradčanského ostrohu ještě neznáme dostatečně¹⁷. Nemyslím si proto, že problematika priority Hradu je už vyřešena.

Osada zastížená v prostoru dnešní ČNR (Sněmovní čp. 176/III) zde žila někdy v 9. století, nepochybně v jeho druhé polovině¹⁸. I. Borkovský (1964, 36; 1969, 141) počítá se vznikem osady na malostranské svažné ploše již v 7. a 8. století, v současné době však nikdo ze znalců datovacího materiálu nepokládá toto časové určení za prokazatelné. Na konci 9. století prochází pak keramická produkce (archeologův hlavní datovací materiál) fází vývoje, kterou již známe lépe, neboť její výrobky zastihujeme již po několik let a ve větším rozptýlu v okolí Pražského hradu. V čp. 626/III (škola v Josefské ulici) se vytvořilo až v této době souvrství, bezprostředně nasedající na podloží. Tato skutečnost vylučuje v prostoru čp. 626/III starší osídlení podobné intenzity, jakou žila osada v pro-

storu ČNR. Pokud bylo na východní straně Malostranského náměstí osídlení stejného stáří jako nejstarší slovanská fáze zastížená v ČNR, čemuž by svědčilo několik úlomků stejně staré keramiky, ale nalezených ve výplni mladých jam, tak muselo být velmi řídké a neprojevovalo se žádným nárůstem terénu¹⁹.

Pro dobu okolo přelomu 9. a 10. století prokazujeme hustší osídlení opět v prostoru ČNR, nově pak na svahu pod Pětikostelním náměstím a především na ploše východně od dnešního Malostranského náměstí — v čp. 28/III (u sv. Tomáše), čp. 626/III, čp. 37/III. Současně byl v té době osídlován nově i prostor Maltézského náměstí. O intenzitě zdejšího osídlení nevíme nic podrobného, takže osídlení prostoru Malostranského a Maltézského náměstí nemůžeme zatím srovnat. Můžeme jen konstatovat zhruba 15 cm mocnou nejstarší vrstvu, vznikající na přelomu 9. a 10. století jak na Maltézském náměstí, tak ve Vojanových sadech, zatímco ve východním bloku podél Malostranského náměstí je doloženo souvrství mocné až 35 cm, proložené mnoha objekty (jámy různých funkcí). Až v této době vznikla i nejstarší vrstva v sondě před Malostranskou kavárnou, která postrádá znaky typické sídlištní vrstvy, neliší se od podloží a je překryta výše zmíněnými souběžně pravidelně kladenými tenkými dřevy. Nad nimi postupně narůstá několik vrstev hnojů, prokládaných souvislými proplásky uhlíků a zetlelého dřeva. Vrstvami velmi podobného složení, jejichž základ tvoří dřevo a organické látky rostlinného původu (pracovně označované jako „světlé hnoje“) se projevují současně vzniklá souvrství z téže doby přelomu století v sondách u sv. Tomáše a v ČNR. Všechny zkoumané plochy byly však tak malé, že z této skutečnosti nelze vyvodit žádné závěry.

S rozsahem zjištěného obydleného prostoru úzce souvisí i problematika raně středověkých pohřebišť. Je tomu již dávno, kdy byl roku 1932 při stavbě domu U klíčů na rohu ulice Karmelitské a Malostranského náměstí objeven slovanský hrob s nádobou, dnes již ztracenou a tudíž nedatovatelnou (naposled Sláma 1977, 110). Od té doby se nám nepodařilo získat žádné informace z jeho okolí. Máme-li zato, že od přelomu 9. a 10. století je souvisle, i když netušíme jak intenzívně, obydlen prostor od sv. Tomáše až po Maltézské náměstí, a víme, že v 9. a 10. století pohřbívali Slované své mrtvé zásadně mimo obydlenou plochu, lze přisoudit pohřebiště (?) nad předpokládaným potokem a v blízkosti cesty z Plzně snad nejstarší osadě podhradí, zjištěné v prostoru ČNR. Rozšíření osídlení na přelomu 9. a 10. století mohlo způsobit zánik tohoto pohřebiště a přesun jeho funkce až na Újezd, kde byly za války a poté v roce 1959 zastíženy hroby (Sláma 1977, 110) s keramikou, která by s touto hypotézou byla v souladu. Jako eventuální raně středověký (předkřesťanský) hřbitov je citována i lokalita čp. 476/III na Maltézském náměstí (s výhradou Sláma 1977, 111). Jak jsem již uvedla dříve (Ječný a kol. 1984, 273, pozn. 10), není žádné oprávnění takto datovat neanatomicky uspořádané, v hloubce 250 cm pod dnešní úrovní²⁰ na hromádku shrnuté lidské kosti pomocí střepů konce 9. až druhé poloviny 12. století, nalezených na hromadě hlíny. Datace zde nalezených lidských kostí je otevřená, počítám s jejich příslušností k vrcholně středověkému pohřebišti před západním průčelím johanitského kostela (Vilímková 1966, 78). Oproti tomu je nesporná datace malé kostřičky dítěte, které se mohlo dožít maximálně jednoho roku, s největší pravděpodobností však zemřelo bezprostředně po narození (za určení děkuji Jaromíru Chocholovi), právě do doby počátku 10. století. Tělíčko nalezené při výzkumu v ČNR bylo položeno do malé jamky, k tomu účelu vyhloubené do svrchní vrstvy zmíněných světlých hnojů — bezpochybných sídlištních odpadkových vrstev. Nikde v okolí sondy nebyly ani námi, ani kopáči stavby nalezeny žádné jiné antropologické pozůstatky. Pohřbení tělíčka novorozence v odpadkových sídlištních vrstvách je důsledkem názoru některých lidí oné doby, který patrně zapříčinil stejné zacházení i s jiným

tělíčkem novorozence, nalezeným v sídlištních vrstvách z druhé poloviny 10. století na významném přemyslovském hradišti té doby — na Budči (Váňa 1978, 377). Jaký to byl názor, nevíme. K interpretaci mnohých nadstavbových projevů archeologie ještě nedospěla. Z výpovědi nálezové situace pohřebiště na Újezdě lze uvést jen to, že lidé, kteří zde pohřbívali, neměli ještě zažitý křesťanský způsob pohřbívání mrtvého a vybavovali ho nádobami s jídlem²¹.

Další vývoj raně středověké Prahy badatelé člení podle různých hledisek různě²². Hubert Ječný jej rozčlenil na základě sociotopografických změn v pražské kotlině do několika období. Období Prahy boleslavské je po zlomu prvního tisíciletí vystřídáno Prahou vyšehradskou (1000 — 1143), na niž navazuje období Prahy románské (1143 — 1240), plynule přecházející v Prahu posledních Přemyslovců. Tyto mezníky, vyvolené z nepřeborného množství písemných údajů souvisejících s Prahou, neočekávaně dobře vyhovují i archeologickému členění podle vývojové řady keramiky, pro datování nejcitlivějšího nálezového materiálu. Výjimkou je pouze rok 1000, který se ve změnách v keramické produkci nijak nápadně neprojevuje a určitou změnu, zatím naprosto pracovní, datujeme do doby o něco starší — asi okolo poloviny 10. století. Ostatní přechodné body — polovina 12. století, 40. léta 13. století a konec 13. století — jsou současně časovými rozhraními, kdy na pražské raně středověké keramice dochází k výměnám nejdůležitějších specifických vúdčích typů. Zcela nenásilně tak můžeme zaměnit označení „doba keramiky s kalichovitou profilací okraje“ za pojem období vyšehradské (s výhradou počátečního data) a dobu zduřelých okrajů za období románské, navíc s výrazným předělem na přelomu 12. a 13. století, kdy začíná boom klasicky zduřelého okraje a odděluje tak starší a mladší románské období.

Charakterizovat podrobněji proměny, jimiž procházelo pražské podhradí v době vyšehradské, zatím není možné²³. V té době sídlil knížecí (za Vratislava II. královský) dvůr převážně na Vyšehradě, ale zda se tato skutečnost nějak projevila na vzhledu původního podhradí, na složení jeho obyvatel či prosperitě řemesel apod., netušíme. Zastížené archeologické situace na všech již dříve osídlených místech se vyznačují vysokými terénními nárůsty (několik desítek cm) a všemožnými takřka překotně hloubenými jamami, které po skončení své funkce byly zasypávány do úrovně okolního terénu a při sesedání výplně byla deprese, která se po nich vytvářela, vyrovnávána terénními úpravami. Nárůst tellového charakteru svědčí o značné prostorové stísněnosti v jádru pražského podhradí. Ojedinelá příležitost k plošnému výzkumu ve dvoře čp. 37/III (Kaiserštejnský palác), naprosto zmařená neznalostí, lhостejností až bezohledností konkrétně odpovědného ochránce památek, prokázala aditivní řazení pozemků, na nichž stály shodně orientované dřevěné stavby. Tyto dřevěné objekty z 11. století, zachované až do roku 1979 a registrované zpod lžice bagru, činily z této lokality místo středoevropského významu. Jak se nyní projevuje, v rámci pražského podhradí bohužel jedinečné a neopakovatelné. Je paradoxem „vyspělé socialistické společnosti“, že pro české archeologické památky měla menší porozumění, než jakého se dostalo v průběhu 2. světové války I. Borkovskému pro dokumentaci situací při hloubení protipožární vodní nádrže roku 1943. Vzácné stavby likvidované bagrem byly sestaveny ze silných fošen. Na základě srovnání s původní úrovní terénu v sousedním čp. 626/III byl jediný archeology dokumentovaný fragment takové stavby, datovaný do vyšehradské doby, zapuštěn do podloží, ale přesný údaj neznáme. Předpokládám ± 40 cm. Zbytky podstatně hůře zachovaných dřevěných konstrukcí poskytl později výzkum v sousední škole čp. 626/III, kde jsme hluboko pod podlahou tělocvičny našli část kulatiny podél jediné námi odkryté vnitřní stěny výkopu pro patrně roubený dům asi ze začátku či z první poloviny 10.

století, zapuštěný 50 cm. Stejného stáří byl i velký rohový kůl z břízy, bez zjevných tesařských zásahů, zastižený v malé sondě v dnešním ambitu kláštera u sv. Tomáše. Ke vzhledu domů v podhradí do konce vyšehradského období můžeme již jen podotknout, že absence mazanice nepodporuje pro tuto dobu myšlenku o používání jílovitých hlín jako stavebního materiálu (například těsnění spár, tak jak jsou používány v mladších dobách).

Až v době vyšehradské se začíná rozšiřovat osídlení pražského podhradí směrem k Hradu. Z této doby pochází nejstarší sídlištní situace v čp. 177/III (za poskytnutí dokumentace M. Trymlovi děkuji) na rohu ulic Thunovské a Sněmovní, a teprve tehdy (ne-li o něco dříve — ve druhé polovině 10. století) vzniká terénní vrstva na dnešním Pětikostelním náměstí a určitá neinterpretovatelná uměle nasypaná nerovnost v terénu, o níž víme jen tolik, že nejpozději před polovinou 12. století byla za požáru zničena.

Do roku 1988, kdy probíhal výzkum při hloubení nového vodovodu v trase Sněmovní ulice, přičítali historikové i archeologové prostoru Sněmovní ulice mimořádnou důležitost. Ze skutečnosti, že ve Sněmovní ulici a v jejím nejbližším okolí jsou známy jménem čtyři románské kostely (sv. Martin, sv. Michal, sv. Ondřej a sv. Václav) jako jediné známé románské kostelíky pražského suburbia²⁴, došli historikové k závěru, že toto místo bylo hlavním prostorem malostranského podhradí (naposled Líbal 1984, 65), na němž se soustřeďovalo tržiště života na území pozdější Malé Strany (Líbal 1983, 62). Naproti tomu archeologové z téže skutečnosti dedukovali, že místo, na němž mohly ve vyšehradské či románské době vzniknout tři z těchto kostelů²⁵, muselo být do té doby volné, a proto zde předpokládali nástupní cestu na Hrad, jako jedinou volnou plochu v rámci hustě zastavěného krystalizačního centra (Ječný a kol. 1984, 242). Zmíněný archeologický výzkum však naznačil, že prostranství pro stavbu kostelů a u nich předpokládaných filiálních dvorců nebylo v trase přístupové cesty k Hradu, ale naopak v hluchém místě v těsném severním sousedství hustě zastavěného areálu. Archeologicky jsme žádnou z těchto staveb nezachytili, na několika bodech tohoto prostoru však byla zastižena krátkodobě používaná plně křesťanská pohřebiště. První, na svahu v Šamorejské zahradě při paláci čp. 171/III, patrně patřící ke kostelu sv. Michala, bylo nově publikováno Kateřinou Tomkovou a do 11. — 12. století datováno jen rámcově (Tomková 1988, 186). Druhé z nich bylo prokázáno hrobem v čp. 177/III, porušujícím starší sídlištní objekt vyšehradského období. Hrob je datován buď do první nebo do druhé poloviny 12. století a náleží ke kostelu sv. Martina. Třetí pohřebiště, datované stejně, bylo nalezeno v čp. 16/III, jeho vazba k některé církevní stavbě však není zřejmá (za zapůjčení dokumentace obou lokalit děkuji M. Trymlovi). Čtvrté bylo odkryto v trase vodovodu na Pětikostelním náměstí patrně v blízkosti kostela sv. Ondřeje. Tři zastižené hroby jsou bezpečně datovány k závěru 12. století.

Zatímco do doby přelomu staršího a mladšího románského období žilo podhradí životem sice intenzivním, ale bez citelných přerывů, přináší mu nástup mladšího románského období některé nápadné významové změny. Jednou z nich je i zvláštní opatření, uplatněné přímo v tržišti zdejšího osídlení, na východní straně pozdějšího Malostranského náměstí. Někdy okolo přelomu 12. a 13. století dochází k demolici stávající zástavby v rozsahu celého dnešního dvora čp. 37/III, kde zanikají všechny zahloubené objekty a jsou překryty terénní planýrkou a posléze ulehlou oblázkovou dlažbou, nad níž se vytváří cca 120 cm mocné souvrství písčitých vrstev. Bezpečně jsme zastihli úpravy volného prostranství — nevíme však, zda cílem demolice bylo vytvořit reprezentační přístup do biskupského dvora (přístupová cesta se zde předpokládá, in: Hlavsa — Vančura 1983, 34, 44), či zda byla provedena s úmyslem jiným, třeba získat plochu pro tržiště,

kteřé husté osídlení na konci 12. století již muselo velmi citelně postrádat. Na ploše výzkumu v sousedním domě čp. 626/III se takováto změna neprojevuje a neustále se porušující objekty 13. století dokumentují nepřetržitou „obytnou“ funkci zdejší plochy.

Jiná výrazná úprava proběhla zhruba v téže době na Pětikostelním náměstí. Zaniklo pohřebiště, případně jen ta jeho část, která byla předmětem archeologického výzkumu, a přes jeho plochu je vedena štetovaná cesta, jejíž povrch se postupně zvyšoval a byl opakovaně upravován až podnes. Směr a cíl této cesty nám zatím zůstává utajen, patrně jím nebyla Jižní brána hradu, která (dle jiných datovacích kritérií!) právě v této době zaniká a je zazděna.

V románském období se objevují i nové typy sídelních objektů. Na domy s dřevěnou konstrukcí z té doby jsme nenarazili, tato skutečnost však dokládá jen mimořádně vzácné případy zachování středověkého dřeva v Praze. Intaktní roubenou konstrukci stěn zemnice z první poloviny 13. století zastihl jen výzkum L. Hrdličky v Husově ulici čp. 352/I na Starém Městě (Hrdlička 1980, 242 + doplněné ústní informace). V čp. 626/III byla dokumentována zemnice s dřevěnou podlahou, zasypaná patrně v samém závěru románského období. V mladším románském období jsou při výstavbě častěji používány opukové kameny. V sondě u sv. Tomáše tvořily neopracované kameny asi nadzemní podokéníku na hlínu, ve Vojanových sadech byla z opracovaných opukových kvádrůků zřízena plenta zahloubeného objektu, hlubokého minimálně 150 cm (Hrdlička 1975, 57sq, plán 15). Blíže neinterpretovatelným způsobem byl použit lomový kámen v konstrukci mělceji zahloubeného objektu v prostoru ČNR. Používání kamene při stavbě obydlí je v románském období dovedeno jak na Starém Městě, tak na Malé Straně až do výstavby zděných románských kvádrůkových domů, jejichž zbytky odhalil stavebně historický průzkum při pasportizaci ŠÚRPMO (Vilímková — Hýzler 1965). Není bez zajímavosti, že žádný z malostranských zděných domů není v jádru podhradí. Románské domy, které se na námi sledované ploše vyskytly, byly vystaveny v úzké souvislosti s Juditíným mostem.

Srovnáme-li obraz pražského podhradí, jak se jeví na základě archeologicky zjištěných skutečností, s běžně vžitou představou o bezvýznamnosti malostranského osídlení oproti staroměstskému, o jeho roztržitosti do drobných osad kolem kostelíků (Janáček 1977, 48; Janáček 1983, 10; Čarek 1964, 81; Hlavsa — Vančura 1983, 25), je zřejmé, že ani mluva písemných pramenů, ani „významné průvodní jevy, dokládající silnou koncentraci osídlení“ nepředčí při poznávání vývoje rané středověké lokality výpověď archeologicky získaných pramenů. Naopak — Josefem Janáčkem uvedené „významné průvodní jevy, dokládající silnou koncentraci obyvatel“ (Janáček 1977, 41), se ukazují jako zcela zavádějící: Neobyčejně četné stavby a rozsáhlá kamenná profánní zástavba — vypovídají spíše o velké spotřebě volné plochy k jejich výstavbě; nepochybné známky rostoucí sociální diferenciaci i zárodky tržního práva — mluví více o sociální úrovni obyvatel, o níž lze zjednodušeně říci, že mezi zámožností obyvatel a jejich koncentrací byl vztah spíše nepřímý úměrný. Proto poukazují na skutečnost, že jediným kritériem k posouzení koncentrace osídlení může být jen výpověď archeologických vrstev, rychlost a povaha jejich proměn v rámci stratigrafie každé jednotlivé lokality. Na základě těchto vrstev hlín, písků i jílu, různé zbarvených, různých tvarů i složení, můžeme konstatovat, že od první poloviny 10. století žila na ploše minimálně od sv. Tomáše po Maltézské náměstí intenzivním životem hustě zalidněná předměstská aglomerace, vlastní pražské podhradí — suburbium, obydlené řemeslníky a různým služebným lidem dvora. Není jisté, zda tu žili někteří ze židovských obchodníků vyšehradské éry, čemuž by některým badatelům napovídala židovská synagoga, nejasně zmíněná v písemných pramenech (Mnich

sázavský, FRB Ilm 261). Na počátku románského období proniká do struktury osídlení podhradí tvořící se šlechta — patrně filiálními dvorci s vlastnickými kostelíky, a vysoký klérus (johanitský konvent a biskupský dvůr). Nacházejí však místo na samém okraji hustě osídlené plochy, i když je otázka, do jaké míry z přinucení. Těsně před rokem 1200 probíhají v rámci podhradí určité organizační proměny a v mladší době románské nacházíme některé projevy nového životního stylu. Vývoj tohoto do značné míry živelně rostlého organismu byl násilně ukončen v průběhu roku 1257, kdy král Přemysl Otakar II. při zakládání hrazeného města vyhnal z podhradí Čechy a usadil tu cizince.

Za hlavní cíl Přemyslovy lokace se považuje zesílení předmostí na levém břehu řeky založením nové městské pevnosti (Čarek 1964, 81; Janáček 1977, 67). Při poznání podhradí jako velmi hustě, značně živelně zastavěné plochy na úpatí sídelního hradu nejmocnějšího přemyslovského krále, se dívám na lokaci Nového Města pod Hradem pražským jako na tehdejší „návrat do Evropy“ — přízpusobením nejbližšího okolí honosného sídla, na jehož úpravách si dal Přemysl Otakar II. záležet, vzhledu prosperujících měst tehdejší západní a jižní Evropy. Vyhnutí většiny domácího obyvatelstva do osad a vesnic v okolí Prahy jistě vypovídá o charakteru ničené zástavby a sociální úrovni části původních obyvatel, která jistě nemohla uspokojovat vysoké ambice krále na reprezentaci, prosperitu a jistě i vojenskou obranu jeho sídelního města. Rok 1257 je jen jedním z řady smutných dat, kdy obyvatelé dnešní Malé Strany krutě doplatili na své sousedství se slavným sídlem hlavy českého státu²⁶, a navíc na takovou konfiguraci pražské kotliny, která nedovolila ponechat v té době již anachronické pražské podhradí jeho osudu a přesunout těžiště města jiným směrem. Celá osmina plochy Nového Města byla vymezena pro tržiště (Hlavsa — Vančura 1983, 33) a tento údaj je sám o sobě výpovědí o jednom ze smyslů lokace.

Stejně jako neznáme vzhled a členění jediné parcely rostlého suburbia, nemáme žádné takové údaje ani z přemyslovského města. Můžeme jen uvést zahloubenou místnost v čp.626/III s velmi tvrdou podlahou dlážděnou oblázkou (výzkum byl složitý a není vyhodnocen, takže není možné stanovit míru zahloubení). Podobnou podlahu z druhé poloviny 13. století, dlážděnou oblázkou, jsme našli výzkumem před kavárnou na Malostranském náměstí. Nemůžeme však bezpečně rozhodnout, zda šlo o zahloubený objekt, ani zda náležela k osídlení před lokací či až novým obyvatelům. Ve výplni tohoto objektu byly odpadky z řemeslnické výroby předmětů z rohoviny. Jsou to jediné doklady řemeslnické výroby v jádru pražského podhradí. Ačkoliv se uvažuje, že většinu jeho obyvatel tvořili řemeslníci, archeologicky se tento názor zatím neprokázal. Pravděpodobně je to však způsobeno nepatrným množstvím prozkoumané plochy.

Pro představu o výstavnosti přemyslovského města může posloužit ojedinělý nález původní, velmi kvalitní dlažby Malostranského náměstí, pečlivě sestavené z velkých nepravidelných bloků opuky a břidlice. Na základě tak malé zastížené plochy nemůžeme říci, zda kladení dvou barevně odlišných materiálů bylo v rámci celkového dojmu libovolné, či zda vytvářelo určité kompozice. Výška kamenů byla cca 15 cm a jen tato značná mocnost kamene umožnila poznat způsob jeho kladení. Opuka se totiž ukázala jako materiál pro dláždění velmi nevhodný, neboť svrchní partie i velkých kamenů byly naprosto rozbity a dlouho působily dojmem tak často nacházeného opukového štetování. U některých kamenů si jen několik spodních centimetrů uchovalo původní tvar dlažebního kamene. V Praze zatím ojedinělá, pečlivě kladená dlažba byla položena po druhé polovině 13. století a byla skryta pod vrstvami požáru, které po zpusošení Menšího Města pražského husitskými vojsky zůstaly neodklizeny. Na základě listiny Jana Lucemburského z roku 1338, v níž je malostranským povoleno vybírat dlažebné

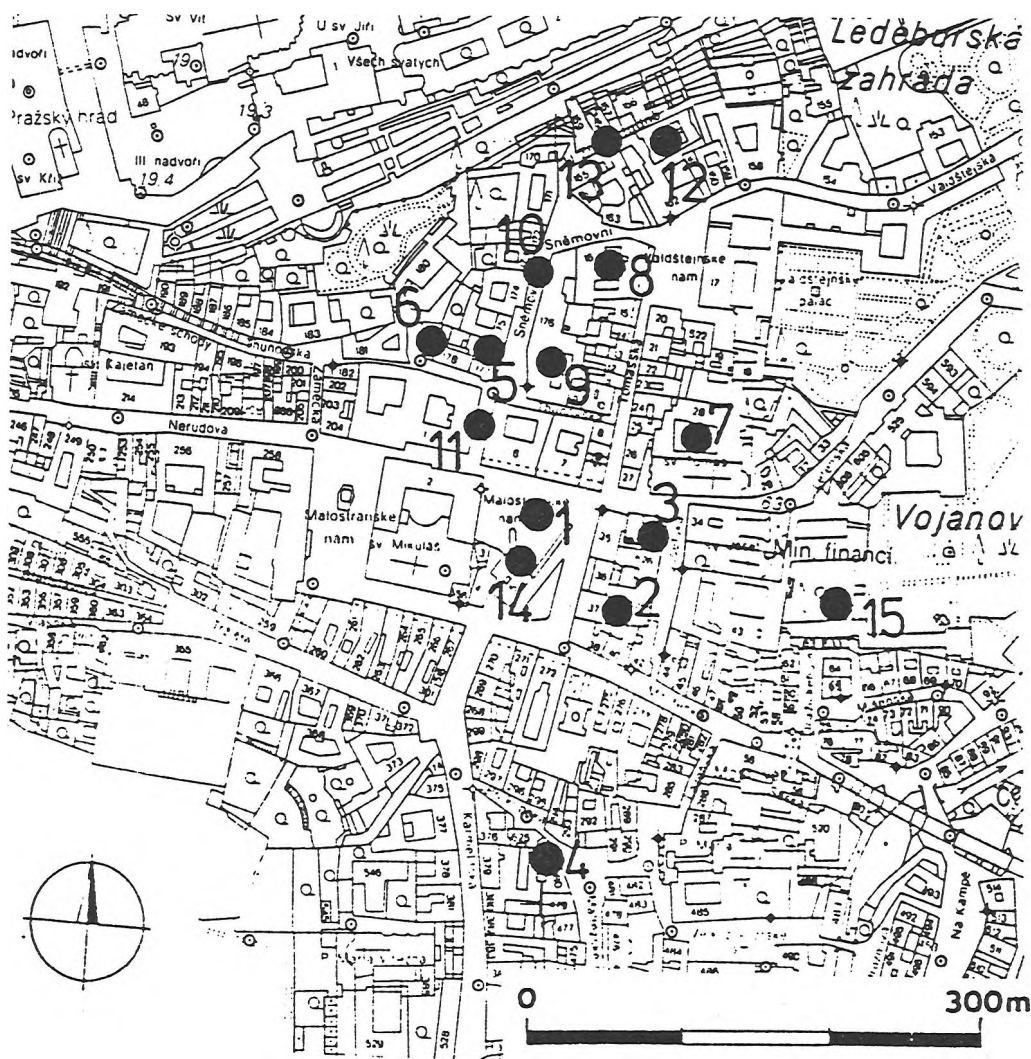
(Janáček 1977, 125), lze soudit na vydláždění centrálního prostoru města již před touto dobou.

Přesná dispozice přemyslovského města není do všech podrobností známa. Naprostá zkáza města za husitských válek mj. pozměnila pozdější výstavbu v některých jeho partiích. Stavebně historický rozbor například dokumentoval na jižním okraji dnešního Malostranského náměstí sklep předsunutý před dnešní severní uliční čáru čp. 5/III. Byl určen jako gotický a interpretován jako zbytek staré, předhusitské severní uliční čáry průčelí špalíčku zmenšujícího plochu náměstí (Pavlík — Vilímková 1968, 35). Archeologický výzkum před Malostranskou kavárnou prokázal, že toto severní rozšíření sklepa bylo až dodatečně vydlabáno do boku mladé sklepní prostory, náležející stojícímu domu. Předsazený sklep v žádném případě nebyl stavěn do otevřeného výkopu, neboť nejen že nenarušuje masivní gotickou zcela jednoznačnou dlažbu z první poloviny 14. století (což by nevylučovalo starší dataci zdíva), ale zcela zřetelně je poddlabán i pod výplň jámy vyhloubené okolo poloviny 13. století. Ve vnějším nároží sklepního zdíva se dokonce dochovaly i zbytky výdřevy, podírající strop tunelu.

Jiným místem, kde jsme archeologickou metodou korigovali závěry stavebně historického průzkumu, bylo východní křídlo ambitu kláštera řádu augustiniánů poustevníků při kostele sv. Tomáše. Východní arkády a pilíře kvadratury jsou pokládány za evidentní zbytky gotické kvadratury (Hýzler — Vilímková 1966, 40). Zjistili jsme, že základové zdívo severního pilíře vstupního portálu na rajskou zahradu bylo založeno z úrovně 192,4 m n.m., novověkou stavební technikou. Nasedalo na zbytky původně nadzemního zdíva staršího, gotického, které bylo zakládáno z úrovně 190,6 m n.m. Sonda nemohla vyřešit otázku, jak zůstalo zachováno povědomí o gotické průběžné zdi, podmiňující posazení novověkého pilíře na její zbytky.

Stále naléhavěji se ukazuje, že studium vývoje lidské společnosti, i raně středověké, není možné jen prostředky jediné vědní disciplíny, nýbrž je nezbytné využívat poznatky rozmanitých vědních oborů. Pro bádání o raně středověkém osídlení Prahy je však mezioborová spolupráce v samých počátcích. Nejen napojením na vědy přírodní, které se zvolna, ale úspěšně prosazuje, ale i kontaktováním historických oborů mezi sebou. Různé linie, po nichž se ubírá bádání jednotlivých historických disciplín, zachycují vždy jen nepatrnou výseč mnohotvárného života středověké společnosti. Postihnout z jeho košatosti co nejvíce a co nejpravdivěji, je smyslem spolupráce historiků, archeologů, historiků umění, urbanistů a vědců dalších oborů, a diskuse je jen jednou z forem této spolupráce. Jsme si vědomi, že určitý obraz raně středověké Prahy, tak jak byl ještě před současným rozmachem archeologického bádání sestaven historiky na základě fragmentárních zmínek v písemných pramenech, byl cenným podkladem pro konkretizaci mnoha archeologických nálezových situací, a že za jeho vytvořením se skrývá velké úsilí jednotlivých badatelů — historiků, bez něhož by nebylo dnešní míry poznání.

Předložená práce nemůže předvést konečný, ucelený obraz vývoje pražského podhradí. Spíše je po roce 1983 (Ječný a kol. 1984) dalším zastavením na cestě postupného odkrývání tohoto pro nás tmavého a tajemného obrazu. Obnažením několika dalších rozptýlených kamínků mozaiky dostaly kamínky, očištěné dřívě, další souvislosti a nezřídka i jiný smysl. Uvědomujeme si, že se nám nepodaří očistit tento mozaikový obraz celý. Proto jsme se zastavili, abychom si obraz prohlédli znovu a své úsilí nasměrovali tam, kde tušíme jeho klíčová místa. S pokorou se skláníme před skutečností, že lidské poznání není bez hranic a můžeme jen doufat, že souvislosti, o nichž se domníváme, že jsme našli a rozpoznali, jsou opravdu odrazem historické skutečnosti.

Polohy jednotlivých výzkumů v historickém jádru Malé Strany. 1 — Malostranské náměstí, rok výzkumu 1943 (vedoucí výzkumu I. Borkovský, Státní archeologický ústav); 2 — Malostranské náměstí čp. 37/III (Kaiserštejnský palác), 1979 (L. Hrdlička — J. Čiháková, AUČSAV — PÚSPPOP); 3 — Josefská čp. 626/III (škola), 1980 (J. Čiháková, PÚSPPOP); 4 — Maltézské náměstí čp. 480/III, 1980 (J. Čiháková, PÚSPPOP), 1982 (M. Tryml, PÚSPPOP); 5 — Sněmovní čp. 177/III, 1983 (M. Tryml, PÚSPPOP); 6 — Thunovská čp. 179/III, 1983 (J. Čiháková, PÚSPPOP); 7 — Josefská čp. 28/III (klášter u sv. Tomáše), 1986 (J. Čiháková, PÚSPPOP); 8 — Valdštejnské náměstí čp. 16/III, 1985 (M. Tryml, PÚSPPOP); 9 — Sněmovní čp. 176/III (ČNR), 1986 — 87 (M. Tryml — J. Čiháková, PÚSPPOP); 10 — Sněmovní ppč. 1009, 1988 (J. Čiháková, PÚSPPOP); 11 — Sněmovní ppč. 1009, 1988 (M. Tryml, PÚSPPOP); 12 — Valdštejnské náměstí čp. 162/III (Ledeburský palác), 1989 (J. Čiháková — J. Zavřel, PÚSPPOP); 13 — U zlaté studně čp. 166/III + ppč. 1011, 1989 (M. Tryml — J. Zavřel, PÚSPPOP); 14 — Malostranské náměstí ppč. 993 (před čp. 5/III — kavárna), 1990 (J. Čiháková, PÚSPPOP); 15 — Vojanovy sady, 1974 (L. Hrdlička, AUČSAV). (Kreslil J. Mourek) Mapový podklad — výsek ze státní mapy 1 : 5 000 — odvozené. Vydal ČUGK 1984.

1 Archeologie získává historické prameny k poznání života předcházejících lidských společenství specifickou archeologickou metodou, analýzou různých stop staršího života, jak zůstaly uchovány pod dnešním povrchem země. Pokud je evropská archeologie blíže specifikována, pak podle období, jemuž je zájem věnován (např., pravěká, středověká, postindustriální), speciálními podmínkami výzkumu (letecká, podmořská). Zbytečnými jsou další přívlastky, např. stavební, neboť pracovní postup a logika výzkumu jsou úplně stejné, ať v sondě je či není zastíženo jakékoli zdívo, které má hodnotu jen jako jedna ze složek celku. V archeologickém pojetí stratigrafie je v podstatě i hmota každého zdíva vrstvou. Výzkumy, na nichž nejsou půdorysy a vazby zdíva zjišťovány komplexně v kontextu s celou stratografií, nýbrž izolovaně bez analýzy okolních vrstev, často řízené odborníky jiných disciplín než archeologie, jsou nepřipustnou a nehoráznou likvidací památky jako takové.

2 V podrobné partii věnované kostelu sv. Máří Magdalény a klášteru magdalenitek (čp. 387 + 388/III), jedné z nejdelších (Hlavsa — Vančura 1983, 20 — 22), není jediná zmínka, že vesměs všechny faktografické údaje, jejich historické souvislosti i problematiku publikoval v rámci pasportizace SÚRPMO Ladislav Lancinger (1965a, 1965b) a spolu s Milanem Pavlíkem je pro odbornou veřejnost zpřístupnil článkem ve sborníku Staletá Praha (Kašička — Lancinger — Pavlík 1966). L. Lancinger je také (opět necitovaným) autorem myšlenky o významu vidlicového větvení cest před čp. 388/III (Hlavsa — Vančura 1983, 20, 25) v rámci předlokační komunikační sítě pražského levobřeží (Lancinger 1965a, 35; 1965b, 1, 2; Kašička — Lancinger — Pavlík 1966, 181). Ne příliš korektní přístup k autorství, doplněný řadou věcných chyb a anachronismů, které jsou podmíněny naprostou nedotčeností autorů novými poznatky, zprostředkovanými archeology a geology, výrazně snižuje využitelnost této krásně vypravené monografie o Malé Straně pro odbornou veřejnost.

3 Geomorfologií terénu pražské kotliny, její provázanosti s hydrogeologickým režimem řeky a podmíněním vývoje pražského osídlení těmito geologickými faktory se intenzivně a dlouhodobě zabývá L. Hrdlička, který výsledky svého bádání shrnul v příspěvku na XV. konferenci archeologů středověku, konané v Praze roku 1983. Zatímco ve sborníku této konference vyšel text v českém jazyce (Hrdlička 1984a), obrazová dokumentace k příspěvku byla otištěna spolu s anglickým překladem textu v Archeologických rozhledech (Hrdlička 1984b).

4 Při této příležitosti je třeba uvést na pravou míru označení „niva“ pro polohu pražského pravobřeží, jak bylo používáno v článku Ječný a kol. 1984. Aniž bychom si to uvědomovali, pracovali jsme se slangovým výrazem běžným u pražských archeologů pro rychlé odlišení dvou základních terasových úrovní Starého Města — terasové úrovně IVa („terasa“) a terasové úrovně IVc („niva“). Protože pojem niva je ale logicky vymezen pro následující, spodní úroveň pod terasovou úrovní IVc, došlo k zásadnímu rozporu mezi terminologií použitou L. Hrdličkou (1984a, např. 200, 201) a kolektivem badatelů Pražského střediska. Proto v článku Ječný a kol. 1984 má být správně použito místo pojmu niva — ve smyslu jedné z úrovní pravého břehu, pojem terasová úroveň IVc. O skutečné holocénní nivě se mluvilo jen na pražském levobřeží.

5 Způsobila např. komplikace při hloubení nových sklepů pod jednou z prostor ČNR v uliční frontě do Sněmovní ulice. Nepřetržitě mocné prosakování vody vyvolalo obavy vedení stavby o bezpečnost pracovníků a archeologům bylo z tohoto důvodu zabráněno v dokumentaci zastížených bahnitých stratografií s nálezy z 11. — poloviny 12. století striktním zákazem vstupu do zaplavených prostor.

6 Zatímco Josef Janáček (1977, 27) nevyklučuje, že karavany nacházely útočiště přímo na Hradě.

7 K zveřejnění fotografii této dlažby (Borkovský 1964, obrázek na s. 47) je však uveden chybný popis — dlažba je mylně lokalizována ke dvorci z 10. století na Pražském hradě (za tuto i další ústní informace o detailech tohoto výzkumu děkuji L. Hrdličkovi, který nově výzkum I. Borkovského na Malostranském náměstí zpracovává).

8 Objevení smyslu věžře dlouhých ulic, sbíhajících se v prostoru před Rudolfínem, je velkým badatelským přínosem Jiřího Čarka (např. Čarek 1966). Dodnes zachované směry ulic interpretuje jako hlavní komunikační trasy pražského pravobřeží, jejich styčný bod pak dokládá vyústění brodu

v místě dnešní Kaprovy ulice (v blízkosti románského kostela sv. Valentina). Datují fixaci tohoto bodu i tras k němu před vznik souvislého osídlení pravého břehu řeky.

9 Překážkou v této linii je rokle se studánkou na jižní straně hradního návrší (Borkovský 1969, 55), v téže rokli však měla stát i nalezená jižní brána Hradu (Borkovský 1969, 55).

10 Přímé spojení jižní brány s podhradím jistě existovalo, ale je otázka schůdnosti serpentiny např. pro vozy. Její situace ve svahu také nepředpokládá výraznou šířku cesty.

11 Podrobná charakteristika modelace hradčanského ostrohu a jeho západního předpolí v době vzniku přemyslovského sídla zatím není k dispozici. Četné opevňovací práce měnily vzhled ostrohu a jistě promyšleně využívaly příznivé prvky konfigurace terénu, jimiž byly i četné průrvy a rokle (např. Borkovský 1977, 113). Zpětná rekonstrukce jejich přirozeného tvaru tak nebude snadná. Výrazná průrva, která byla objevena archeologickým výzkumem nádvoří Schwarzenberského paláce na Hradčanech čp. 185/IV, se prudce zužovala směrem k severu a do prostoru Hradčanského náměstí zabíhala pravděpodobně jen několik metrů. Stejně tak velká rokle na jižní straně III. nádvoří se uzavírá jižně od svatováclavské rotundy (Borkovský 1969, 55, 130). Zatím nelze vyloučit možnost, byť nepravděpodobnou, že hřbet návrší byl na některém místě některou z velkých roklí přefat.

12 Všechna používaná data, týkající se opevnění Pražského hradu, jsou stanovena Ivanem Borkovským na základě jeho zkušeností a znalostí keramického materiálu. Protože není dnes možnost tento datovací materiál vizuálně posoudit, dochází k rozporu, že hledáme časové a tím i příčinné vztahy mezi jevy, datovanými na základě nestejných kritérií a znalostí. Rozdíl v dataci souběžně existující keramiky může v tomto případě činit (podle mého odhadu) u většiny materiálu maximálně půl století, neboť dr. Borkovský byl nadán značnou intuicí a citem pro keramiku jako datovací materiál.

13 I. Borkovský interpretuje, že po dřevěné bráně, která měla být používána v 10 a 11. století a k níž náležely cesty se stopami kol od vozů směřujících podél opevnění k východu, byla poté Břetislavem I. před rokem 1050 vystavěna brána zděná, k níž však nebyla cesta ve starém směru vůbec zjištělná. Janem Frolíkem (1986, 82) byla publikována bohužel nezdůvodněná, přitom však velmi důležitá změna datace formulací: „... zřejmě jen epizodicky fungující jižní bránu v sousedství královského paláce, která je ve funkci doložena ve 12. století a méně pravděpodobně ve století 11.“ s odkazem na popis náleзовé situace cest.

14 Celá problematika naráží na překážku hodnověrnosti datování jednotlivých fází opevnění Pražského hradu, jak na ni naposled upozorňuje Tomáš Durdík (1988, 209).

15 Důvodů, které mohly být příčinou přeložení příjezdové cesty pro vozy z jižní do východní brány, může být řada. Změna rozmístění organizačně-správních funkcí na Hradě, změna důležitosti zboží ve vozech či doprovodu těchto vozů, změna cíle a smyslu cesty vozů (např. transit — běžné zásobování), snaha zmenšit přístupnost ústředního areálu, porušení původní cesty překážkou buď uměle vytvořenou nebo následkem přírodní pohromy (např. sesuv půdy). Je možné, že pravý důvod přemístění vozové dopravy do Hradu je úplně jiný a mnohem prozaičtější — např. statické závady ve zdivu následkem průjezdu vozů či hluchost.

16 Ve skutečné původní holocénní nivě se nenašly žádné doklady trvalého osídlení (Hrdlička 1984a, 201), zatímco osídlení v místě podhradí se usazuje na svahovinách vysoko nad tehdejší hladinou řeky, pro osídlení velmi příhodných, navíc v blízkosti sprašových hlín.

17 Jen jako nezávazný dotaz etymologům: Jak by byla starým slovanským obyvatelstvem pojmenována v krajině asi dost výrazná a pro schůdnost dost obtížná jižní hrana i jižní plocha hradčanského návrší, kterou jizvy roklí přerývaly v patrně dlouhé plošiny? Snad nebude od věci porovnat její charakter s charakterem míst, která u západních Slovanů nesou pojmenování Praha apod., jichž není málo (Třeštík 1983, 15) a nejsou vázána na řeku.

18 Výzkum v ČNR sestával z řady samostatných akcí v závěru stavebních prací při nedávné rekonstrukci, kdy jsme změnou dodavatele získali možnost dokumentovat část ničených památek, aniž jsme směli narušit nahuštěný harmonogram prací, v němž se záchranou památek nebylo počítáno. Naše poznatky o nejstarším osídlení vycházejí ze studia tří vertikálních řezů, aniž by nám bylo dovoleno zkoumat ničené partie v plošném rozsahu.

19 Terénní nárůst je výška, o kterou se zvedl povrch terénu, po němž se chodilo — v tomto případě

od příchodu nejstarších Slovanů do konce 9. století. Bývá tvořen odpadky, různými hlinami rozházenými po povrchu při kopání zahluubených objektů (jam), zbytky stavebního materiálu, či dlažbami.

20 Již sama malá hloubka prozrazuje, že nemůže jít o úroveň, na níž by mohl ležet pohřeb z 10. století. Dnešní úroveň blízkého čp. 480/III je 191,6 m n.m, původní povrch podloží 189,2 m n.m. Kdyby šlo o slovanský hrob, musela by být kostra pohřbena minimálně 3,5 m pod dnešním povrchem.

21 Ostatně stejná, i když méně nápadná rezidua pohanství se udržují na počátku 10. století i v samé pevně křesťansky orientované přemyslovské dynastii.

22 Josef Janáček (1977) např. používá periodizaci : Počátky Prahy (850 — 1100), Románská Praha (1100 — 1230), Středověké město (1230 — 1344).

23 Velkým úskalím jsou malé rozměry sond. Součtem všech výzkumů získaný celkový rozsah archeologicky zkoumané plochy s nálezy z doby vyšehradské nepřesahuje na sledovaném území 15 m². Je zřejmé, že téměř miniaturní plochy starých situací, značně od sebe rozptýlené, nemohou poskytnout údaje, které by se svou vypovídací hodnotou mohly srovnávat s výsledky stejně kvalitně vedených plošných výzkumů. Obávám se, že vypovídací hodnota malých sond je již téměř vyčerpána.

24 Podle dvojice Hlavsa — Vančura (1983, 216) není název Pětikostelní náměstí vázán na zdejší, pro Malou Stranu mimořádnou koncentraci kostelů, nýbrž na jméno majitele čp. 170/III Jana Bernarda Fünfkirchena.

25 Jednolodní kostel sv. Václava se z této skupiny vymyká jak vyšším stářím, tak polohou — jižně od prokázané cesty. Všechny další kostely leží od této cesty na sever. Problematická je příslušnost sv. Michala do „prostoru nástupní cesty“, neboť k němu patřící pohřebiště je velmi vysoko na svahu, těsně pod hradní zahradou Na valech.

26 Hradní sousedství je nebezpečím pro běžné obyvatele Malé Strany podnes, jak se projevuje v urputných sporech o „hotelový program“ a ve vyhnání původních obyvatel Janského vršku v době zcela žhavé přítomnosti stylem, který si s počínáním Přemysla Otakara II. pravděpodobně nezádá.

LITERATURA

Borkovský, I. 1964: Od počátků pravěkého osídlení k Praze slovanské, in: Janáček, J. a kol., Dějiny Prahy. Praha; 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha; 1975: Svatojiřská bazilika a klášter na Pražském hradě. Praha

Čarek, J. 1964: Praha v období raného a vrcholného feudalismu do roku 1341, in: Janáček, J. a kol., Dějiny Prahy. Praha; 1966: K rekonstrukci vývoje a rozlohy raně feudální Prahy, PSH III, 10 — 43.

Durdík, T. — Chotěbor, P. — Muk, J. 1984: Klášter kostela pražského na Pražském hradě, Archaeologica Pragensia 5, 113 — 124.

Durdík, T. 1988: Záchranný výzkum domu čp. 40 ve Vikářské ulici v letech 1971 — 1974, Castrum Pragense 1, 191 — 214.

Frolík, J. 1986: Osídlení západního předpolí Pražského hradu před vznikem města Hradčan, AR XXXVIII, 73 — 85; 1988: Archeologický výzkum na Hradčanském náměstí v r. 1944, Castrum Pragense 1, 137 — 176.

Hlavsa, V. — Vančura, J. 1983: Malá Strana / Menší Město pražské. Praha.

Hrdlička, L. 1975: Příspěvky k vývoji raně středověkého reliéfu historického jádra Prahy. Nepubl. dizertační práce, UK Praha; 1980: Praha 1 — Staré Město, Husova ul. čp. 352/I (dům U Sladkých), PSH XII, 239 — 242; 1984a.: Nástin vývoje reliéfu historického jádra Prahy ve středověku, Archaeologica Pragensia 5, 197 — 210; 1984b.: Outline of development of the landscape of the Prague historical core in the Middle Ages, AR XXXVI, 638 — 652.

Hrdlička, L. — Dragoun, Z. — Richterová, J. 1981: Praha 1 — Staré Město, Ungelt, PSH XIII, 165 — 174.

Hýzler, J. — Vilímková, M. 1966: Stavebně historický průzkum Prahy SÚRPMO — passport, čp.

28/III (klášter u sv. Tomáše).

Janáček, J. 1977: *Malé dějiny Prahy*, Praha; 1983: kapitola Úvodem, in: E. Poche a kol., *Praha středověká* (Čtvero knih o Praze). Praha, 7 — 47.

Ječný, H. a kol. 1984: *Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města*. *Archaeologica Pragensia* 5, 211 — 288.

Kašička, F. — Lancinger, L. — Pavlík, M. 1966: Nové objevy na území bývalého kláštera sv. Máří Magdalény na Malé Straně v Praze, *Staletá Praha II*, 1966, 180 — 197.

Lancinger, L. 1965a: Stavebně-historický průzkum Prahy SÚRPMO-pasport čp. 387/III (kostel sv. Máří Magdalény); 1965b: Stavebně-historický průzkum Prahy SÚRPMO-pasport čp. 388/III.

Líbal, D. 1983: Architektura doby románské + architektura doby gotické, in: E. Poche a kol., *Praha středověká* (Čtvero knih o Praze). Praha, 53 — 119, 167 — 356; 1984: Historicko-urbanistické i architektonické poznání raně středověké Prahy, *Archaeologica Pragensia* 5, 63 — 70.

Pavlík, M. — Vilímková, M. 1968: Stavebně—historický průzkum Prahy SÚRPMO-pasport, čp. 5/III.

Sláma, J. 1977: *Mittelböhmen im frühen Mittelalter I*. Praha.

Tomková, K. 1988: Pohřebiště na jižním svahu Pražského hradu, *Castrum Pragense* 1, 185 — 190.

Třeštík, D. 1983: Počátky Prahy a českého státu, *Folia Historica Bohemica* 5, 7 — 37.

Váňa, Z. 1978: Obnovený výzkum Budče v roce 1972, *AR XXX*, 1978, 372 — 385.

Vilímková, M. 1966: Urbanistický vývoj území Maltézské jurisdikce, *PSH III*, 72 — 85.

Vilímková, M. — Hýzler, J. 1965: Románské nálezy na Malé Straně, *Staletá Praha I*, 133 — 137.

Záruba, Q. — Šimek, R. 1964: Rozbor inženýrsko—geologických podmínek Malé Strany, *Sborník geologických věd řada HIG*, sv. 1, 109 — 132.

On settlement history of the core of Malá Strana (Lesser Quarter of Prague) under the Přemysl dynasty

JARMILA ČIHÁKOVÁ-DRAGANOVÁ

The quarter of Malá Strana, one of historical components of the city of Prague on the left side of the Vltava river, was once an independent royal town below the Prague Castle. Before 1257, virtually no data on its history appear in written sources; this fact induced historians to believe that until then, the local settlement was thin, dispersed and insignificant. A number of rescue excavations carried out in the course of the last decade both by the Pražský ústav státní památkové péče (Prague Institute of the State Antiquities Service) and, before that, by the Institute of Archaeology of the Czechoslovak Academy of Sciences, contributed evidence highly relevant to the hitherto available knowledge of the development of the historical core of the present Malá Strana, a site the very geographical position of which predestinates it to become a suburb of the Castle. The knowledge of geomorphology of the Prague basin and of the river regime, supplied by geological investigations, has antiquated ideas about the unsuitability of the ground on which the original suburb stood for intense settlement. Subsoil elevations recorded on individual excavations within this area indicate that, quite to the contrary, it offered excellent conditions for settlement by its mild slope descending towards a one-time riverbed but so high above the water level that it was safely out of each not only for average high waters but even for the so-called century floods (cf. in greater detail Hrdlička 1984b). Another factor attracting settlement was a system of communications. One of these, a major holloway recorded in archaeological excavations and running along the Castle hill in the W-E direction, was supposed to have been deserted by the end of the 10th century when it was barred by the freshly established Benedictine nunnery of St. George (Borkovský 1975, 111, 113). The route of another road passing the Hradčany hill is preserved in later — Romanesque — situation of Prague Castle. This was again assumed to have been running W-E along the Castle hill but following the S side of its ridge and bordered by the major Castle gates -Main or western

gate, White Tower gate and the Southern gate assumed to have gone out of function by the end of 12th century. Beyond the Southern gate, the road continues farther eastward towards a ford in the Vltava river and over to its right side where H. Ječný (Ječný et al. 1984, 220) supposes the existence of a seasonal campsite of mercantile and slaver caravans. The trace of this route avoids obstacles on the S slope of the Castle hill articulated by several gullies or gorges into terrace-like segments. It might prove useful to compare its character with outlines of spots bearing, in the W Slavic area, denominations of the „Přaha“ type; these, in fact, are quite numerous but may not be connected with watercourses (for parallels cf. Třeštík 1983, 15).

Up to now, no extensive excavations have been undertaken in the suburb area. All the operations are very small (up to 2.5 x 2.5 m) and diffused over a larger area so that the information they have brought forth pertains to a few historical questions only such as the dating of the earliest settlement of the area in question and an estimate of settlement density. Up to now, the earliest settlement traces may be dated into the Roman imperial age and are situated in the lower part of the Hradčany-hill slope (excavation 9 on the accompanying figure). They are situated in the closest proximity of a spot where later on, in the 11th-12th centuries, some body of stationary water has been levelled with settlement refuse. Excavations 1, 3 and 2 have also yielded traces of Roman-age occupation. At the very same spots, traces of the earliest Slavic settlement of which we can only say that they precede in date the end of 9th century have been excavated. In excavation 9, these have developed a sequence of layers with settlement features while no strata have been observed in excavations 2 and 3. A cemetery belonging to this settlement could have been situated at the corner of the present-day Malostranské-náměstí (Lesser-Quarter Square) and Karmelitská Street where one grave has been found; later on, around 900, such a cemetery would have already fallen within the settlement area. The territory between excavations 9, 7 and 4 was occupied roughly since 950. This enlarged settlement was probably in connection with the Újezd cemetery. A massive layer covered by a refuse stratum with sherds dating to about the beginning of 10th century turned up in excavation 11 in close proximity of excavation 9.

While the vicinity of the present Malostranské-náměstí was settled before 950, the occupied area climbed up the Hradčany-hill slope in the course of the following time period (i.e. 1000 — 1143). Most ancient archaeological situations excavated at sites 5 and 10 belong to this period. Three churches were erected within this expanded area at the end of this time or at the beginning of the next, Romanesque period (1143 — 1240). Around these churches, H. Ječný assumes the existence of affiliated court residences. At a certain period of time, these churches were surrounded by cemeteries. The best dates for these are offered by excavation 10 where the grave fillings have yielded pottery finds the latest components of which date to the end of 12th century. Buildings of the 11th and initial 12th century, excavated at site 2, were no more built of round timbers but of boards and they were aligned in the same manner. Considerable altitude changes of the ground and the large number of strata together with a great quantity of features of various purposes sunk from different levels bear out a high intensity of settlement and visible lack of space at the present Malostranské-náměstí and in its vicinity both in the Vyšehrad era (1000 — 1143) and in the Romanesque age (1143 — 1240).

Organization changes have been introduced around 1200. Within the whole area of the court a fragment of which was salvaged from mechanical excavation and archaeologically investigated as excavation 2 in 1979, the wooden building layout was removed and replaced by a larger open area. It cannot be decided whether this was meant to enhance the splendour of the episcopal residence to which the main access road could have been passing through these surroundings or whether this area was intentionally evacuated as a marketplace for the naturally grown suburban area. Fundamental changes of function have also occurred at the site of excavation 10 in which the documented part of the cemetery was deserted and a solid roadway was crossing its former precinct. However, the final point of this road remains unexplained as it is assumed that the Southern Castle gate ceased functioning in this period of time. The secular building layout changes as well. Stone is now frequently employed for house construction, be it in the form of dry-built masonry (basements and the like) via a stone revetment of a sunken-floored hut as far as Romanesque stone houses. The natural growth of this thriving settlement agglomeration was forcefully

interrupted in 1257 when the original inhabitants left the place by the order of king Přemysl Otakar II and colonists from Germany, called in by the king, built the royal town of Malá-Strana. The quality of its finish is eloquently attested to by a careful pavement laid out regularly of irregular large opuka (= local chalky limestone) and schist fragments and excavated at site 14.

New evidence obtained in the course of archaeological excavations bears out the fact that for all of the Přemysl-dynasty period, the suburban area was a centre of burgeoning and intensive life. A more detailed image of this early centre would become available in the course of future excavations and exhaustive treatment of investigations carried out up to now on which only preliminary informations are accessible now.

Zur Entwicklung der Besiedlung vom Zentrum der Kleinseite in der Zeit der Przemysliden

JARMILA ČIHÁKOVÁ-DRAGANOVÁ

Einer der historischen Teile von Prag ist auch die Kleinseite am linken Ufer der Moldau, früher eine selbständige königliche Stadt direkt unter der Prager Burg. Bis zum Jahre 1257 erfahren wir fast gar nichts über ihre Historie von den schriftlichen Quellen, deshalb waren die Historiker einig darüber, daß die hiesige Besiedlung bis zu dieser Zeit bedeutungslos und zerstreut war.

Während der vergangenen zehn Jahre hat das Prager Amt für statliche Denkmalpflege, und vor ihm auch das Archäologische Institut der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften, eine Reihe von archäologischen Rettungsforschungen durchgeführt, deren Ergebnisse markant die bisherigen Kenntnisse über die Entwicklung des historischen Zentrums von der heutigen Kleinseite ändern, einer Stelle, die schon durch ihre Lage eigentlich die eigene Prager Unterburg ist. Die Kenntnis der Geomorphologie von Prager Becken und des Flußregimes, die die geologische Untersuchung vermittelt hatte, hat die Vorstellungen über die Unpassenheit des Terrains der ursprünglichen Unterburg für intensivere Besiedlung antiquiert. Nach den Sohlenkoten auf einzelnen Untersuchungen der erforschten Fläche kann man beweisen, daß dieser Raum im Gegenteil eine außerordentlich günstige Stelle für Besiedlung war, da er an einem sanften Abhang zum ehemaligen Flußarm situiert war, gleichzeitig aber so hoch über die Wasserfläche, daß er nicht nur außer der Reichweite der üblichen Überschwemmungen, sondern auch sicher über die Wasserfläche der sog. Hundert Jahre alten Gewässern war (ausführlich siehe Hrdlička 1984b). Ein weiteres Bedingungelement für die Besiedlungsentstehung war das Straßennetz. Eine der archäologisch bewiesenen, große, in das Terrain eingeschnittene Straße, die in der Richtung W-O über die Anhöhe ging, auf der die Prager Burg steht, (der Hradšchiner Gebirgsausläufer), sollte schon am Ende des 10. Jhds. untergegangen sein, wann sie durch das neu erbaute Benediktinerkloster zum St. Georg gesperrt wurde (Borkovský 1975, 111, 113). Die Trasse der zweiten Straße über den Hradšchiner Gebirgsausläufer ist in der späteren — romanischen — Situation der Prager Burg festgehalten. Sie sollte auch in der W-O Richtung über die Burganhöhe gehen, diesmal an der Südseite des Rückens, und auf ihr sollten die wichtigsten Burgtore situiert werden — das (westliche) Haupttor, das Weiße Tor und das Südtor, das Ende des 12. Jhds. untergegangen sein soll. Durch das Südtor führt die direkte Richtung der Straße weiter nach Osten, zur Furt über Moldau zum rechten Ufer, wo H. Ječný (Ječný et al. 1984, 220) einen Saisonlagerplatz der Kaufmann- und Sklavenhändlerkarawanen annimmt. Die Trasse dieser Straße respektiert die Hindernisse an der Südseite der Burganhöhe, die durch Klüfte in einige bankförmige Formationen gegliedert ist. Es ist vielleicht von Bedeutung, ihren Charakter mit dem der Stellen zu vergleichen, die bei den Westslawen den Namen Praha tragen, von welchen es ziemlich viele gibt und die an keinen Fluß gebunden sind (Analogie vgl. Trěstík 1983, 15).

Die archäologische Untersuchung der Unterburg hat bisher keine größere Fläche erforscht. Alle Vorgehen sind vom kleinen Ausmaß (max. 2,5 x 2,5 m), ziemlich weit voneinander, so daß die

Aussagekraft dieser Sonden nur einige des historischen Fragen berührt — die Datierung der ältesten Besiedlung der Fläche und die Festhaltung der Besiedlungsintensität. Die ältesten Besiedlungsspuren haben wir in der Römerzeit am Unterteil des Hradschiner Abhangs festgestellt (Untersuchung 9 auf der beigelegten Abbildung). Die Besiedlung war in unmittelbarer Nähe der Stelle, wo später, im 11. und 12. Jhd., irgendein Altwasser mit Abfall gefüllt wurde. An denselben Stellen hat man auch die ältesten Slawenfunde festgestellt, die wir bisher nicht genauer datieren können, als daß sie älter sind als vom Ende des 9. Jhds. Auf der Untersuchung 9 haben die Funde zusammenhängende Schicht mit den Objekten gebildet, auf den Untersuchungen 2, 3 haben sie dagegen keine Terrainschicht gebildet. Die Gräberstätte bei dieser ursprünglichen Siedlung könnte an der Ecke des Kleinseiteplatzes und der Karmelitenstraße sein, woher wir ein Grab kennen, denn später, an der Wende des 9. und 10. Jhds. war diese Grabstätte schon innerhalb des Siedlungsflächeareals. Ungefähr seit der Mitte des 10. Jhds. wurde der Raum zwischen den Untersuchungen 9, 7 und 4 besiedelt. Zu dieser verbreiteten Siedlung gehörte wahrscheinlich die Grabstätte am Újezd. In unmittelbarer Nähe der Untersuchung 9 wurde durch die Untersuchung 11 massives Pflaster festgehalten, das durch eine Abfallschicht mit Scherben aus dem Beginn des 10. Jhds. überdeckt wurde.

Während zu der Mitte des 10. Jhds. die Umgebung des späteren Kleinseiteplatzes besiedelt ist, verbreitet sich die besiedelte Fläche irgendwann in der folgenden Periode auch in der Richtung zum Hradschiner Abhang. Erst aus dieser Zeit stammt die älteste festgehaltene Situation auf den Untersuchungen 5 und 10. Irgendwann am Ende dieser Periode, oder am Anfang der folgenden — romanischen Periode (1143 — 1240) werden an der Stelle dieser Verbreitung drei Kirchen erbaut. H. Ječný nimmt um diese Kirchen Filialhöfe an. In bestimmter Zeit war um diese Kirchen Grabstätte, von der am besten datiert ein Teil der Grabstätte ist, der durch die Untersuchung 10 festgehalten wurde, wo in die Grabfüllung eine Keramikkollektion gelangte, mit jüngster Keramik vom Ende des 12. Jhds. Die Bauten aus dem 11. und des Beginns des 12. Jhds., die die Untersuchung 2 festgehalten hat, sind nicht mehr aus Rundholz, sondern aus Pfosten erbaut, und wurden alle mit gleicher Orientierung gereiht. Das große Terrainanwachsen, die Vielschichtigkeit zusammen mit einer großen Menge von Objekten verschiedener Funktionen, die von verschiedenen Niveaus vertieft werden, beweisen eine hohe Besiedlungsintensität und auch markante Raumnot am heutigen Kleinseiteplatz und in seiner Umgebung, sowohl in der Vyšehrad, als auch romanischen Zeit (1143 — 1240).

An der Wende des 12. und 13. Jhds. kommt es zu einigen Organisationsveränderungen. Auf der ganzen Hofffläche, wo ein Stück der durch das Baggern vernichteten Fläche seit 1799 als die Untersuchung 2 erforscht wurde, ist demolierte Holzbebauung, die durch größeren freien Raum ersetzt wurde. Es kann nicht entschieden werden, ob das den Repräsentationsglanz des Bischofshofes erhöhen sollte, zu dem durch diese Trasse die Hauptzugangsstraße führen konnte, oder ob für die spontan anwachsende Unterburg eine Fläche für den Marktplatz zur Verfügung gestellt werden sollte. Eine andere Stelle mit grundsätzlichen Veränderungen der Fläche-funktion ist die Untersuchung 10, wo der festgehaltene Teil der Grabstätte untergeht und über ihre Fläche dann eine richtige Straße geführt wird. Ihr Ziel ist uns jedoch nicht klar, da irgendwann in dieser Zeit soll das Südtor der Burg untergegangen sein. Auch die profane Bebauung verändert sich. In der Wohnhauskonstruktion erscheint oft Stein — von den Steinen auf Lehm (Untermauerungen usw.), über die Steinblende der Grubenhäuser bis zu den romanischen Steinhäusern. Die natürliche Entwicklung dieser spontan anwachsenden Siedlungsagglomeration wurde gewaltsam im Jahre 1257 beendet, wann durch eine Entscheidung von Přemysl Otakar II die Urbewölkerung fortgejagt wird und die gerufenen Deutschen Kolonisten hier schließlich die königliche Stadt bauen. Über ihre schöne Bauart zeugt das prunkvolle Pflaster aus der Untersuchung 14, sorgfältig zusammengestellt aus unregelmäßigen großen Pläner- und Schiefersteinen.

Neue Erkenntnisse von den archäologischen Untersuchungen beweisen, daß die Unterburg während der ganzen Regierungszeit der Přemysliden ein volles und intensives Leben führte. Über seine konkretere Gestalt sollten wir allmählich aus den neuen Untersuchungen und aus der eingehenden Bearbeitung der bisherigen Untersuchungen erfahren, die bisher nur vorläufig ausarbeitet sind.